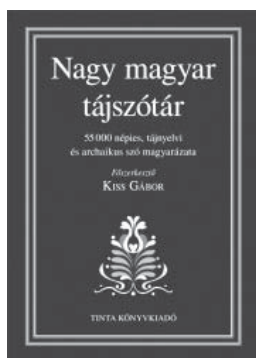

A könyv megrendelhető: molnargyula44@gmail.com, 30/9252671

(*Molnár Gyula–Andrés Pál: A civilizáció káros hatásai az élővilágra Magyarországon.* Typotex Kiadó, [Budapest], 2019. 297 oldal)

Molnár Gyula–Andrés Pál

LEGÚJABB TÁJSZÓTÁRUNK

A népnyelv közismert sajtósága táji tagoltsága, dialektusokra osztódása. A tájnyelv tükrözi egy-egy „tájhaza” népének történeti sorsát, hagyományos kultúráját. A tájszavak hozzátartoznak egy-egy vidék népének jellegéhez, mint azt *A moldvai magyar tájnyelv szótárának* 2018-

ban kiadott kötetei is igazolják. Kiss Gábor és a Tinta Kiadó *Nagy magyar tájszótár* című műve 2019-ben korábbi lokális és regionális keretű tájszótárak anyaga alapján készült összegzés, mely a széles nagyközönség érdeklődését kívánja kielégíteni. A szótár címe jogosan utal a mű méretére, nagy terjedelmére és tartalmi gazdagságára. Az 1008 oldalas kötet forrásbázisát 2 általános magyar tájszótár, 20 regionális tájszótár, egy nyelvatlasz és 2 magyar értelmező szótár képezi. Ezekből gyűjtötték össze 55 000 valódi, jelentésbeli és alaki tájszónak több mint 70 000 jelentését.

Sok ez vagy kevés? – kérdezheti az olvasó. A kérdés megválaszolása akkor sem egyszerű, ha más nagy vállalkozások statisztikai adatainak összevetésével próbálkozunk. Az 1979 és 2010 között megjelent ötkötetes *Új magyar tájszótár* (ÚMTSz) mintegy 120 000 szócikkben rendezte el több mint félmillió adatát. Egy-egy kötetre ebből kb. 24 000 szócikk jutott.

A *Nagy magyar tájszótár* felvállalta az 1960-as évek óta szinte teljesen eltűnt pa-

raszti világot, pl. a hagyományos gazdálkodás jellemző munkafolyamatait, tárgyait, tevékenységeit leíró szavak bemutatását. A szókincs tükrében láttatja a hajdani népelet mindennapjait, a falusi foglalkozásokat, munkálatokat, s a hozzájuk fűződő szakszavakat, tájszavakat. A köznyelvtől eltérő tájszavak, szaknyelvi kifejezések szókészlete különösen gazdag, mint azt Frecksay János *Mesterségek szótára* című kötete már 1912-ben sejtetni engedte. Az 1970–80-as években Hajdú Mihály névtani sorozataiban aztán programszerűen megjelentek a mesterségek, foglalkozások leírásai, szakszógyűjteményei is. Elmondható, hogy Csúry Bálint tanítványai, követői az 1930-as évek óta igen kiterjedt terepmunkát folytattak a népi foglalkozások és szókészletük feltárása terén is. A népnyelv és a népelet kutatásában igen szoros kapcsolat alakult ki, amit nem csupán a *Nép és Nyelv*, a *Népiünk és Nyelvünk*, a *Néprajz és Nyelvtudomány* folyóiratok címadásában nyilvánult meg. Bálint Sándor, Balassa Iván, Imre Samu, Végh József és sokan mások kapcsolták össze a két szakot, istápolták közösen az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtők számára a Magyar Néprajzi Társaság égisze alatt évente meghirdetett „*néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázat*” mozgalmát.

Ennek a szoros kooperációnak köszönhetően a budapesti Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma ma a népnyelv kutatói számára is nélkülözhetetlen, kimeríthetetlen kincsesbánya. Ezt az ÚMTSz szerkesztői, munkatársai is jól tudták, s az 1960-ig beletárolt kéziratok tájszavait be is dolgozták a szótárba. (Erről bárki meggyőződhet, ha fellelőzi az I. kötet végén elhelyezett forrásjegyzéket.) A tájszótárak szerzői között régtől megtaláljuk a néprajz képviselőit, gondoljunk Bálint Sándor *Szegedi szótár* című művére, s az újabbak közül olyanokra, mint Silling István *A kupuszinai nyelvjárás szótára* (Bp., 2007) vagy Eperjessy Ernő *Zselici tájszótár* (Bp., 2010) című kötete. Itt kell megegyeznem, hogy a jelesebb néprajzi

tárgymonográfiák szómutatót is tartalmaznak, ami megkönnyíti az adott tárgykör magyar szókészletének áttekintését.

Bátky Zsigmond, a tárgyi néprajz hazai atyamestere, a Néprajzi Múzeum egykori igazgatója 1938-ban írta Gunda Bélának a következő sorokat: „*A tegnapi és a mai napom azzal telt el, hogy átolvastam – talán már negyedszer – Szinnyi Tájszótárát. 1901-el zárul. Azóta?!?! Magyar tájszótárt kérünk!!!*” 1935-ben megjelent Csűry Bálint Szamosháti szótára, amelyet Bátky is forgatott, de új, átfogó tájszótár terve akkoriban fel sem merülhetett. Kiss Gábor előszava joggal említi ezt a hiányt. Írja, hogy „*E kornak a nép és a népnyelv felé fordulásának irodalmi lecsapódása MÓRICZ Zsigmond Rózsa Sándor című regénye, amelyben a szereplők ö-ző nyelvjárásban, »szögediesen« beszélnek. A legenda szerint Móricz kéziratában a párbeszédet Bálint Sándor néprajzkutató ellenőrizte.*” Nos, ez esetben nem hagyatkozhatunk a szájhagyományra, minthogy Bálint Sándor megírta ennek a kooperációnak a hiteles történetét *Móricz Zsigmond a „Rózsa Sándor” írása közben* címen közölt emlékezésében (Kortárs, 1967, 1398–1401. Utánközlés: Bálint Sándor: *A hagyomány szolgálatában. Összeüjtött dolgozatok.* Bp., 1981. 191–201. Móra Kiadó). Ebben leírja 1940-ben történt megismerkedésük, Móricz szegedi látogatásainak, terpebejárásainak, adatgyűjtéseinek hiteles történetét. Szól a nagy író Bálint Sándor kaulazolásával tett útjairól, látogatásáról Szeged-Alsóvárosban, jegyzeteléseiről, majd megállapodásukról, hogy a regénynek ama részeit, ahol szegediek, főleg Rózsa Sándorék beszélnek, szegedi tájszólásra írják át. „*Ez Zsiga bácsinak nagyon tetszett.*” (Móricz és Bálint Sándor találkozásának talán még a *Szegedi szótár* megszületésében is volt némi inspiráló szerepe.)

A *Nagy magyar tájszótár* előszava megadja forrásait és közöl egy kis térképvázlatot a tájhoz, lokalitáshoz kapcsolódó szótárakról. Igaz, a térképről lemaradt Tóth Imre *Palóc*

tájszótár című műve, ami 2 oldallal előbb a szövegben „*véletlenszerűen kiragadva*” említést kap. A Bernecebaráti tájszókészletét bemutató kötet ugyan nem érdemli meg a „*palóc tájszótár*” címet. Valódi palóc tájszótár sajnos eddig nem készült, noha égetően nagy szükség lenne rá. Imre Samu erre a hiányra és kutatási feladatra már 1967-ben, az ún. „*palóc kutatás*”-t kezdeményező konferencián felhívta a jelenlevők figyelmét. Arra figyelmeztetett bennünket, hogy a „*palóc nyelvjárás*” határainak kijelölése mindössze két fonéma, az illabiális *ā* és a labiális, hosszú *ā* hang alapján történik. Felvetette egy „*középpalóc*” tájszótár összeállításának feladatát, de vállalkozó azóta sem akadt a szótár elkészítésére. Viszont Penavin Olga jóvoltából az 1980-as években elkészült és megjelent a *Szlavóniai (kórógyi) tájszótár* három kötete, amit szívesen látnék a *Nagy magyar tájszótár* forrásai között.

A hajdani hiedelmek, babonák szóanyagának beválogatására a kiadó külön is felhívja a figyelmet. A hiedelemlények, a természetfölötti képességekkel rendelkező démonok és a velük kapcsolatban álló emberek, állatok alakjai, a velük kapcsolatos hiedelemmondák a mai nemzedékek számára már ismeretlenek, jó esetben hallottak már valamit a Luca székéről, a lidércről, a boszorkányokról vagy a szomjas bányatörpéről (Bergmandli). A most tárgyalt szótár terjedelmes szócikket közöl az alföldi magyar néphitben és népmeséink legrégebb rétegében sokat emlegetett *táltos*ról, s közli a szó négy idevonható jelentését (bűbajos ember, garabonciás, foggal született gyermek, csodaparipa). Rövidebben tárgyalja a *lidércet*, bár nem mondja meg, hogyan lehet megszabadulni tőle, pedig az is fontos. Éppen csak említi az erdélyi néphitben ismert *prikulics*ot mint ártó szellemet. Középpalóc tájszótár, valamint abaúji, zempléni tájszótár mint forrás hiányában, érthető módon nem említi a *barboncás*, a *nora* alakját, s a *markoláb* jelentését is elnagyoltan adja meg. Ugyanis a palóc–barkó néphitben a *marko-*

láb nem egyszerűen 'képzletbeli gonosz lény', hanem egész konkrétan az, aki a Hold alakváltozásait előidézi (kutya, farkas alakjában eszi a Holdat). A *barboncás* a palócok garabonciása, aki diák alakjában jár e földön, tejet kér és a „*vihart kiolvassa a könyvéből*”, a sárkányt előhívja barlangjából és hátára pattanva röpül a viharban. A *nora* a vérszívó vámpír szelídebb változata az aba-úji, zempléni magyar néphitben. Voltaképpen éjszakai „nyomódémon”, aki nemcsak nők, de férfiak mellét is szívja éjszakai álmukban, amiről megduzzadt mellbimbójuk szokott tanúskodni. A *permónyik* 'kis termetű ember' meghatározása kis kiegészítésre szorul. Ezen a néven főként a gömői bányavidéken ismerik, forrása a Bergmandl, ami a magyarban alakult, Felismerni benne a 'manó' jelentésű magyar *monyók* szó, a *monyók* is mesealak. Az apró *permónyikok* éjszaka apró fényt adnak, folyókba, vizekbe vezetik az eltévedt embereket. A *tüzesember* nem egyszerűen 'megszemélyesített lidérc', ahogy a szótárban olvassuk az MTSz és az *Ormánysági szótár* nyomán, hanem a gonosz földmérők elátkozott lelke, kísértete a palócok, barkók hiedelem-világában.

Hosszasan elemezgethettünk még a népelet egyes fogalomköreibe vonható szócikkeket. Azt remélem, hogy az említett példákban is nyilvánvaló, milyen gazdag ismeretanyag tükröződik a *Nagy magyar tájszótár* által felölelt népi nyelvi szókészletben. Bízom benne, hogy sokak érdeklődését felkelti és nyelvünk egyedülálló gazdagsága mellett, a magyar néphagyományok gazdagságára is felhívja az olvasók figyelmét. Végül megismétlem, amit 2010-ben, az ÜMTSz ötödik kötetének bemutatóján is elmondtam: „*Sürgősen el kell kezdeni a Legújabb Magyar Tájszótár munkálatait. Az 1960 és 2010 között eltelt félszázadban minden korábnál több és értékesebb anyag gyűlt össze mind a publikációkban, mind az archívumokban szerte az országban és a határon túl is. Ennek az adattömegnek a pusztá felmérése, mértékadó megbecsülése*

is alapos körütekintést kíván. [...] sokak óhaját fejezem ki azzal a kéréssel, hogy a dialektológusok, lexikográfusok ne túl sokáig pihenjenek jól megérdemelt babérjaikon.”

(Kiss Gábor [főszerk.]: Nagy magyar tájszótár. 55000 népies, tájnyelvi és archaikus szó magyarázata. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2019. 1008 oldal)

Paládi-Kovács Attila

KÖNYV SZIRMÁRÓL ÉS KASTÉLYÁRÓL

A szerzők magánkiadásában jelent meg ez a tetszetős kis kiadvány, melynek címlapján egy régi képeslap látható, ami egy impozáns kastélyt ábrázol. Az érdeklődők számára rögtön érdemes leszögezni: ma már sem Szirmát, sem a szirmai kastélyt ne keressék. Vagyis Szirmát megtalálják, de 1950-től már nem önálló településként, hanem Miskolc részeként, egyik külső kertvárosi kerületeként. A kastély viszont már csak régi fotókon, képeslapokon, egyéb dokumentumokon, valamint kevés számú helyi lakos emlékezetében érhető el.

Hideg Ágnes, a miskolci Herman Ottó Múzeum nyugalmazott könyvtáros osztályvezetője, számos helyismereti munka szerzője arra vállalkozott, hogy feltárja az immár nyomokban sem létező szirmai kastély, valamint az azt építtető Klein család történetét. Szerzőtársa, Csáki Tamás történész, művészettörténész, a Kiscelli Múzeum főosztályvezető-helyettese pedig a kastély építészeti és művészeti értékeit mutatja be, valamint elhelyezi a kastélyt tervező két jeles építész egyéb alkotásainak sorában. Megállapítja, hogy a szirmai kastély legközelebbi párhuzamának a zentai tűzoltólak-tanya épülete tekinthető.

Mint kutatásaikból megtudjuk, Klein Mór jenkei földbirtokos a XIX–XX. század fordulóján vásárolta meg a Szirmay családtól a gróf Szirmay Alfréd hagyatékát képező 1600 holdas szirmai birtokot, melyen